

SUOMALAISEN
LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA
C-SARJA N:o 9

Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1972

ISBN — 951 — 26 — 0000 — 5

ISBN 978-951-855-877-7 (PDF)

ARS BONI ET AEQUI

JUHLAJULKAISU
Y. J. HAKULISEN
70-VUOTISPÄIVÄNÄ
21. 1. 1972

ARVELOVSREVISJONEN I NORGE

CARL JACOB ARNHOLM

I

At et lands lovgivning må formes ut fra samfunnsforholdene som de til enhver tid er, hører til de banale sannheter. Og ikke mindre banal er den sannhet at lovgivningen kan være et middel til å endre bestående samfunnsforhold som man finner utilfredsstillende. Særlig gjelder dette innenfor det område man kan karakterisere som sosiallovgivning i snevrere forstand. Men også lovgivning innenfor det område man tradisjonelt betegner som privatrett, kan gripe sterkt inn i samfunnets struktur. Og en privatrettslig lovgivning som bygger på samfunnsstrukturen i forgangen tid, kan føre mange komplikasjoner med seg.

Man skulle efter dette tro at *arveretten* var et område som stadig var i omformning. Det gjelder regler som griper sterkt inn i den enkeltes liv, og det gjelder et område hvor man kunne vente at strukturendringer i samfunnet ville gi seg sterke utslag. Allikevel har det vist seg at man på dette område har en tung vei å gå hvis man vil gjennomføre en omfattende revisjon — kanskje nettopp fordi disse regler griper så sterkt inn i så mange interessekonflikter. Mens de fire andre nordiske land har fått nye arvelover i løpet av de siste desennier, er revisjonsarbeidet i Norge ennå ikke avsluttet. Men nå ser det ut til at man nærmer seg målet. Efterat en komité fremla sitt utkast i 1962, og Justisdepartementet fremsatte sin proposisjon i 1969, har nå også Stortingets justiskomité avgitt sin innstilling i 1971. På de fleste punkter er den enstemmig. Og selv om det er Stortinget som har det siste ord i saken, tør man regne med at der hvor den enstemmige justiskomité, hvor alle politiske partier er representert, har sluttet seg til proposisjonen, der vil Stortinget neppe foreta endringer av prinsipiell rekkevidde. Bortsett fra enkelte punkter hvor det er dissens i komitéen, skulle man derfor nå med en ganske høy grad av sikkerhet kunne gi en fremstilling av den arvelov Norge vil få. Størst usikkerhet knytter det seg kanskje til tidspunktet. I det øyeblikk dette skrives, håper man at Stortinget vil kunne vedta en ny lov allerede i 1971. Men Stortinget har mange og store problemer liggende foran seg, og nye situasjoner kan slå alle beregninger omkull.

Med disse reservasjoner skal jeg så gå over til å presentere noen hovedpunkter i det som man kan vente vil bli norsk arvelov i en noenlunde nær fremtid — og som kanskje allerede vil være blitt det når denne artikkel foreligger i trykken.

II

Om man foreløbig holder seg til den legale arvefølge, er det et hovedspørsmål hvordan en gjenlevende ektefelle skal stilles i forhold til slektsarvingene.

Både etter den gjeldende lov og etter utkastet får ektefellen sin del av arvemassen gjennom tre kanaler, som arv i egentlig forstand, gjennom adgangen til å beholde et arvebo i uskifte, og ved visse forrettigheter under et skifte. Til dette kommer det som tilfaller den gjenlevende ektefelle i egenskap av loddeier i fellesmassen hvor det har vært formuesfellesskap mellom ektefellene — og dette er det overveiende almindelige.

1. I reglene om ektefellens »skiftefordeler» er det foreslått store endringer. De eldre regler var knyttet sammen med reglene om hva man kunne kreve unntatt fra gjeldsutlegg, og dette varierte etter arten av de gjenstander det gjaldt. Den som hadde husdyr, kunne kreve unntatt et bestemt antall, den som hadde en motorvogn som var nødvendig i hans næring, kunne unnta den osv.; og den som ikke kom inn under noen særregel, kunne unnta verdier inntil 1200 kroner hvis han var familieforsørger — en grense som sto i åpenbart misforhold til verdien av det han kunne kreve unntatt hvis han falt inn under en av særreglene. I utkastet til ny lov er grensen gjort uavhengig av hvilke gjenstander arvemassen består av. Og den er satt vesentlig høyere. I proposisjonen var grensen satt til 15 000 kroner. Etter justiskomiteéns innstilling skal den være det dobbelte av folketrygdens grunnbeløp. Med de nåværende trygdesatser representerer ikke dette noen radikal endring i beløpet. Det vesentlige ved justiskomiteéns regel er at grensen er gjort elastisk. En fast beløpsgrense kan snart bli foreldet, og det er erfaringsmessig vanskelig å få slike grenser endret. Men folketrygdens grunnbeløp fastsetter Stortinget for hvert år, bl.a. under hensyn til endringer i prisnivå og almindelig levestandard. — I tilfelle av tvist skal verdien av de ting gjenlevende ønsker å overta, fastsettes ved takst. Og når det gjelder almindelige bruksting, er slike takster erfaringsmessig lave. I praksis vil derfor ektefellens uttaksrett føre til at de vanlige arverettsregler settes ut av spillet i de mange små dødsboer og tilmed i endel man vil karakterisere som middelstore. I kraft av skifteregelen får gjenlevende ektefelle alt.

I tillegg til dette foreslås det en rekke nye regler om fordelingen av de enkelte aktiva i boet. De er viktige nok. Men her er det såvidt stor ulikhet mellom de nordiske land, at en fremstilling av

forslagene på dette punkt neppe vil interessere lesere utenfor Norge.

2. Reglene om »uskifte» (»rett til å sitte i uskiftet bo») representerer en institusjon som Norge har felles med Danmark, men som ikke har noen direkte motsvarighet i de andre nordiske land. Men saklig har de nær sammenheng med reglene i den finske Ärvdabalks kap. 3 §§ 2 ff.

Reglene om uskifte har en eiendommelig utvikling bak seg. I tidligere tider kunne man si at de normalt tjente både arvingenes og den gjenlevende ektefelles interesser. Særlig klart var dette når en enke satt igjen med mindreårige barn, og familien skulle leve av en beskjedne formue — og dette var en meget almindelig situasjon i en tid da levealderen var vesentlig lavere, da pensjoner og trygder var uvanlig, og da enkens ervervsmuligheter var minimale. Ved å holde formuen sammen kunne man opprettholde et hjem, og det var barna normalt vel tjent med. Var det enkemannen som satt igjen, ble nok bildet et noe annet; men da kom ofte det moment inn at kapitalen var bundet i en virksomhet som han skulle føre videre.

Idag er jo samfunnsforholdene helt andre. Gjenlevende har oftest et visst inntektsgrunnlag. Og ganske særlig kommer det forhold inn at barna gjennomgående er vesentlig eldre når arven blir aktuell. Oftest er de i 40-årsalderen når den første av foreldrene dør, og så må de oppleve at den gjenlevende blir sittende i uskifte i en årrekke. Det er i slike tilfelle åpenbart at man ikke lenger kan bygge på en felles interesse. Idag representerer uskiftereglene en klar prioritering av ektefellens stilling på bekostning av arvingene. Men om rimeligheten av dette er det bred enighet. Og så har man opplevet at et gammelt institutt har fått ny livskraft på helt andre premisser enn de opprinnelige.

Selv i den tid da man bygget på den felles interesse, var gjenlevende ektefelle vesentlig mer enn en forvalter. Han hadde »en eiers rådighet» over de midler han satt med i uskifte, og kunne om nødvendig bruke dem opp til siste øre. Allikevel insisterte man på at barna var blitt arvinger for sin kvote allerede ved det første dødsfall. Og av dette trakk man viktige konsekvenser: Et barns kreditorer skulle kunne ta utlegg i uskiftelodden, riktignok uten adgang til å realisere utlegget, og den gikk inn i barnets konkursbo. Hvis barnet hadde en ektefelle, gikk den inn i det felleseie som måtte bestå mellom ektefellene. Og hvis barnet døde, ble den en del av den formue som gikk til barnets arvinger — eventuelt i kraft av testament.

Det var almindelig enighet om at disse løsninger var lite lykkelige, og her vil den nye lov rydde radikalt opp. Barnets lodd i uskiftet skal ikke kunne beslaglegges av dets kreditorer, heller ikke gå inn i et felleseie hvor barnets ektefelle i tilfelle av skilsmisse tar sin del; og hvis barnet dør mens uskiftet varer, blir arven i sin tid å fordele mellom dem som e den avdøde ektefelles arvinger på

det tidspunkt da uskiftet blir bragt til opphør — ved den gjenlevende ektefelles død eller ved et skifte i gjenlevendes livstid.

3. Så kommer vi til ektefellens arvelodd i teknisk forstand. Etter någjeldende rett tar gjenlevende ektefelle en fjerdedel av arven etter den avdøde hvis denne etterlater seg livsarvinger, halvparten hvis avdøde etterlater seg foreldre eller avkom etter dem, og ellers det hele. I disse regler er det ikke foreslått noen forandringer.

Denne arverett har også den ektefelle som blir sittende i uskifte. Dermed blir gjenlevendes lodd i uskiftet $\frac{5}{8}$ i de typiske tilfelle hvor det er livsarvinger — ektefellen får sin boslodd (en halvdel) og en fjerdedel av resten. Så lenge uskiftet består, har dette forhold ingen realitet. Men det betyr at den lodd som lengstlevende kan testamentere bort, blir å regne etter $\frac{5}{8}$ av bomassen — naturligvis med reservasjon for livsarvingenes pliktdel (laglott). Det betyr videre at arvingene i de typiske tilfelle hvor uskiftet varer til den siste av ektefellene dør, får $\frac{3}{8}$ etter den første av ektefellene og $\frac{5}{8}$ etter den annen; går arven til de felles livsarvinger, skulle man tro at brøkforholdet var likegyldig, men det får virkninger for arveavgiften. Og blir det skiftet i lengstlevendes livstid, får arvingene bare $\frac{3}{8}$. Den siste regel er foreslått opprettholdt i den nye arvelov, de to andre er derimot endret — lengstlevende kan bare disponere over halvparten ved testament, og barna tar en halvdel i arv etter hver av foreldrene hvis uskiftet varer til den siste av dem er død.

Den arverett den ene ektefelle har etter den annen, er ikke vernet mot testamentariske disposisjoner. Men et testament som griper inn i ektefellens legale arverett, er bare gyldig hvis det er kommet til ektefellens kunnskap før testators død. Slik er det nå, og denne ordning er foreslått opprettholdt. Spørsmålet om en pliktdel (laglott) for ektefellen hører til dem hvor det kan anføres gode argumenter pro et contra, og løsningen varierer fra land til land. Det ble omhyggelig overveiet under forberedelsen av en ny arvelov. Man fant imidlertid at erfaringene fra den gamle lov stort sett var gode. Man kunne regne med en høy grad av lojalitet i disse forhold, og på den annen side måtte man være oppmerksom på at et ekteskap kan utvikle seg slik at det ikke gir noe naturlig grunnlag for arverett.

III

Også i reglene om slektens arverett er det adskillig som har mer almen interesse.

1. Etter gjeldende lov er arveretten i descendensen og i første sidelinje (avkom etter arvelaterens foreldre) ubegrenset i ledd, mens den i annen sidelinje (besteforeldrenes avkom) ikke går lenger ned enn til arvelaterens fettere og kusiner. I mange land, også innenfor

Norden, får heller ikke de arv — grensen går ved arvelaterens onkler og tanter. Her er man ved et punkt hvor det har stått skarp strid. Både Arvelovkomitéens utkast og proposisjonen opprettholdt fetterklassens arverett. I justiskomiteén er det dissens på dette punkt. Arbeiderpartiets representanter vil stryke fetterklassens arverett, mens representantene for de borgelige partier vil opprettholde den. Stemmetallene står fem mot fem, men da komitéens formann tilhører Arbeiderpartiet, blir altså komitéens flertallsinnstilling at arvelaterens fettere og kusiner ikke skal ha arverett. I Stortinget er det imidlertid et — riktignok knapt — borgerlig flertall (76 mot 74). Blir det en votering efter partilinjer, skulle altså fetterklassen beholde sin arverett. Men her må det nok betegnes som helt usikkert hva resultatet kan bli.

2. Når barn skal dele arven efter foreldrene, er det naturlige utgangspunkt at de skal dele likt. Men denne regel har sine unntagelser. En av dem knytter seg i Norge til åsetesretten, den rett som en bestemt arving (normalt eldste sønn) har til å overta foreldrenes »jord på landet» efter billig takst. Disse regler finnes ikke i selve arveloven, og de berøres ikke av det revisjonsarbeide som pågår. En annen gir foreldrene en viss rett til å dekretere »avkortning i arv» når de i sin levetid har gitt et barn økonomisk hjelp. Her gjør utkastet endel endringer, men dette er et helt underordnet punkt. Disse regler spiller forøvrig en sterkt tilbaketrunket rolle i det daglige rettsliv.

Men i tillegg til dette er det i utkastet foreslått to nye regler på dette område. Den ene skal gi en forlodd til barn hvis oppfostring ikke er avsluttet ved arvelaterens død, og den annen åpner adgang til å gjøre det samme til fordel for hjemmeværende barn som uten rimelig vederlag »har gjort særleg mykje» for arvelateren. Begge regler er særdeles elastisk formet, og først tiden kan vise hvilken betydning de får i praksis.

IV

Innenfor testamentsarveretten er det særlig reglene om livsarvingenes pliktdel (laglott) som har interesse.

I Norge er det bare livsarvingene (descendensen) som har pliktdel. Normalt er den to tredjedeler. Men i tillegg til dette har man beløpsgrenser. Et barn av arvelateren må finne seg i at hans arvelodd reduseres til 200 000 kroner; går arven lenger nedover i descendensen, er grensen 50 000 for hver arving.

Systemet med beløpsgrenser kan ha et fjernt slektskap med den engelske ordning — ingen regulær pliktdel, men ganske rommelige beløp til livsarvinger som antas å ha særlig behov for støtte. Men noen direkte motsvarighet har jeg ikke funnet i de fremmede arveordninger jeg kjenner.

Carl Jacob Arnholm

I utkastet til ny lov er systemet med beløpsgrenser opprettholdt. Men med synkende pengeverdier var disse grenser blitt urimelig lave — selv om man tar hensyn til at livsarvingen normalt får en arvelodd fra hver av foreldrene. Den er nå satt til 500 000 kroner for hvert barn eller i tilfelle for hvert barns linje, men slik at den ikke blir lavere enn 100 000 kroner for noen arving.

Om selve pliktdelsbrøken har det gjort seg ulike oppfatninger gjeldende. I Arvelovskomiteén ville flertallet beholde to tredjedeler som pliktdel, mens et mindretall ville redusere den til en halvpart, som den er i Danmark, Finland og Sverige. I sin proposisjon fulgte Justisdepartementet mindretallet, mens Stortingets justiskomite énstemmig går inn for å beholde den nåværende grense på to tredjedeler.